

ARTICLE 19

**Бедел және
сөз бостандығы**
**Қазақстандық журналистер мен
саясаткерлерге арналған нұсқаулық**

Желтоқсан 2019

Есеп

Артикль 19

Сөз бостандығы орталығы
Фаррингдон Роуд, 60
Лондон
EC1R 3GA
Ұлыбритания

Тел.: +44 20 7324 2500
Факс: +44 20 7490 0566
Эл. почта: info@article19.org
Веб-сайт: www.article19.org
Твиттер: [@article19org](https://twitter.com/article19org)
Фейсбук: facebook.com/article19org

ISBN: 978-1-910793-25-1

© ARTICLE 19, 2019

Жұмыс AttributionNon-Commercial-Share-Alike 2.5 шығармашылық қауымдастығының лицензиясы бойынша берілген. Басқа ұйымдарға тиесілі пайдаланылған лицензияланған бейнелерді қоспағанда, туынды жұмыстарды жасауға көшіруге, таратуға болады тек:

- (1) АРТИКЛЬ 19-ға сілтеме беріңіз;
- (2) бұл жұмысты коммерциялық мақсатта пайдаланбаңыз;
- (3) осыған негізделген кез-келген жұмысты, осыған ұқсас лицензиядағы жарияланымдарды таратыңыз.

Лицензияның толық заңды мәтінімен мына сілтемеден танысуға болады:
<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/legalcode>.

АРТИКЛЬ 19 ұйымы осы есептен алынған ақпарат пайдаланылған кез келген материалдар үшін алғыс білдіреді.

Ұлыбритания
Елшілігі Нұр-Сұлтан

Бұл есеп Нұр-Сұлтандағы Ұлыбритания елшілігінің қаржылық қолдауымен және «Әділ сөз» халықаралық сөз бостандығын қорғау қорымен бірлесіп жасалған. Ұлыбритания елшілігі есепте ұсынылған пікірлерді бөліспейді. Есептің мазмұны үшін Артикль 19 жауапты.

Мазмұны

КІРІСПЕ	2
Жала жабуға қатысты негізгі сұрақтар	4
Мақала деген не?	4
Неге жала жапқаны үшін қылмыстық қудалау дұрыс емес деп есептеледі?	4
Жала жабу жауапкершілігін белгілейтін заңның мақсаты қандай болуы керек?	5
Саясаткерлер мен шенеуніктер туралы ақпаратты жариялау неге маңызды?	6
Жала жапқаны үшін мемлекеттік органдарға сотқа жүгінуге рұқсат беру керек пе?	7
Ар-намыс пен қадір-қасиетті қорғау туралы азаматтық талаптарды қарау кезінде қандай қорғау құралдары қол жетімді болуы тиіс?	7
Шындықты мәні бойынша қорғау	7
Мақаланың дәлдігін қорғау	8
Пікірді қорғау	8
Келісімді қорғау	9
Басқалардың сөздерін қорғау	9
Абсолютті және білікті артықшылықтар	9
Жала жабу істері бойынша қорғау құралдарын реттейтін ережелер қандай болуы керек?	10
Мақала туралы нақты сұрақтар	11
Журналисті жазбаған хабарламасы үшін жала жапты деп сотқа тартуға бола ма?	11
Журналисті қылмыс жасаған күдікті туралы полицияға хабарлама бергені үшін сотқа бере ала ма?	11
Жала жабу айыптауы бойынша іс қозғатуға талапкерлерге қанша уақыт беріледі?	11
Жала жабу туралы істе жеңіліп қалған журналистен келтірілген шығындарды өтеуді талап етіледі ма?	11
Тәуелсіз өзін-өзі реттеу органының рөлі қандай?	12
Журналистер өз хабарламаларының дәлдігін қамтамасыз ету үшін қандай қадамдар жасауы керек?	13

КІРІСПЕ

Бұл нұсқаулықта пікір білдіру еркіндігіне қатысты адам құқықтарының халықаралық стандарттары журналистердің саясаткерлер мен мемлекеттік лауазымды тұлғалар туралы ақпарат пен пікірлерді жариялау құқықтарының арақатынасы түсіндіріледі. Демократиялық қоғамда пікір білдіру еркіндігіне кепілдік берілуі тиіс және оған тек қана заңды мүдделерді, оның ішінде беделін қорғау үшін қажетті шектеулер қолданылуы мүмкін. Бұл нұсқаулықтың мақсаты – Қазақстандағы саясаткерлерге беделді қорғауға негізделген сөз бостандығына қатысты шектеулердің қолданыстағы халықаралық заңдар мен стандарттарға толық сәйкес келуін қамтамасыз ету болып табылады.

Адам құқықтары туралы халықаралық заң, атап айтқанда, Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактінің 19-бабында үкімет пікір бостандығы құқығын қорғауға міндетті. Қазақстан 2005 жылы АСҚХП қол қойды және оны ұлттық заңнама және тәжірибе көмегімен сақтауға міндетті. Сонымен қатар, Қазақстан Конституциясының 20-бабы пікір білдіру бостандығына кепілдік береді. Пікір білдіру бостандығы басқа адамдардың беделін қорғау мақсатында шектелуі мүмкін, бірақ бұл қажет болған кезде және заңда көзделген жағдайда ғана мүмкін.

Жала жабу жауапкершілігі туралы заң жеке тұлғаның беделін немесе сезімін негізсіз шабуылдардан қорғайды. Мұндай құжат заңды мақсатқа қызмет ете алады және ол халықаралық деңгейде пікір білдіру бостандығын шектеу үшін рұқсат етілген негіз ретінде танылуы мүмкін. Алайда, көптеген елдерде жала жабу туралы талап-арыз - бұл қолайсыз журналистерді жазалау және шынайы мақалаларға тыйым салу үшін үкімет пен ықпалды адамдар пайдаланатын соқыр заң құралы. Көптеген мемлекеттер БАҚ үшін бедел мен пікір бостандығын қорғау арасында дұрыс тепе-теңдікті сақтау керектігін сезінбейді.

Қабылданған халықаралық міндеттемелерге қарамастан, Қазақстанның әлі де бірқатар заңдары белгілі бір дәрежеде пікір білдіру еркіндігін шектейді. Атап айтқанда, Қылмыстық кодексте (2014 жылғы редакцияда) жала жапқаны және қорлағаны үшін қылмыстық қудалауды қарастырады.

Осы Нұсқаулықта халықаралық заңдарға негізделген дәлелдер келтіріледі; мұндай дәлелдер тиісті заңдарды құқықтық реформалауға және сот талаптары бойынша ден қоюға негіз болуы тиіс.

Осы Нұсқаулықта сондай-ақ журналистердің қоғамдық қайраткерлер туралы ақпаратты жариялау және пікір айту құқықтары туралы ақпарат беріледі, сондай-ақ, егер қоғам қайраткерлері мақала олардың беделіне нұқсан келтіреді деп мәлімдеген жағдайда не болатынын талқылайды.

Жала жабуға қатысты негізгі сұрақтар

Мақала деген не?

Мақала қандай да бір мәлімдеме талап қоюшы/өтініш берушіден басқа келесі бір тұлғаға, бөтен адамдарға баспасөз арқылы таралғанда немесе бейне, электронды немесе басқа тәсілдермен жеткізілген кезде пайда болады. Бұған тақырыбы, суреттері, фотосуреттердің тақырыбы кіруі мүмкін. Мақаланы анықтауда оның толық мазмұны ескерілуі керек.

Неге жала жапқаны үшін қылмыстық қудалау дұрыс емес деп есептеледі?

Жала жабу үшін қылмыстық қудалау бұл пікір еркіндігін негізді шектеу емес; жала жабу үшін қылмыстық жауапқа тартатын барлық заңдардың күші жойылуы керек. Қажет болған жағдайда ар-намыс пен қадір-қасиетті қорғау үшін азаматтық істерді сотта қарауды реттейтін тиісті заңдармен ауыстырылуы керек. БҰҰ-ның Адам құқықтары жөніндегі комитеті және пікір еркіндігін қорғау саласында жұмыс істейтін басқа да халықаралық органдар жала жабу туралы қылмыстық заңдардың теріс пайдаланылуына алаңдаушылық білдірді. Қазақстан жала жабу туралы барлық ережелерді жоюы керек.

Мұндай ережелер күшін жойғанға дейін уақытша шаралар ретінде мыналарды басшылыққа алуға болады:

- ешкімде жала жапқаны үшін қылмыстық іспен сотталмауы керек, егер оны жала жабу деп мәлімдеген тарап төменде көрсетілген қылмыстық элементтерінің бар екендігін дәлелдемесе;
- жала жабу сияқты қылмыс үшін айыптау болмауы тиіс, егер дауланған мәлімдемелер жалған болып табылатыны дәлелденбесе; жалған немесе жауапсыз екенін нақты біле отырып қасақана жасалса, жалған болып табылатындығын немесе болмайтынын ойламастан, сондай-ақ бұл мәлімдемелер жала жапты деп мәлімдеген тарапқа зиян келтіру ниетімен жасалған болса;

-
- мемлекеттік органдар егер бұл тарап жоғары лауазымды тұлға болса да, оның беделін түсіргенін мәлімдейтін тараптың мәртебесіне қарамастан, жала жабу туралы істер бойынша талап арыз беруге немесе қылмыстық қудалауға бастамашы болмауы тиіс;
 - түрме мерзімдері, шартты соттау, кез-келген бұқаралық ақпарат құралы арқылы пікір білдіру құқығын тоқтата тұру, журналистикамен айналысуға тыйым салу, шамадан тыс айыппұлдар және басқа да қатаң қылмыстық жазалау шаралары жала жабу үшін жауапкершілік туралы заңдарды бұзғанда, жала жабу деп саналатын мәлімдеменің қауіпті немесе қорқынышты болуына қарамастан, жаза ретінде ешқашан қолданылмауға тиіс;

Жала жабу жауапкершілігін белгілейтін заңның мақсаты қандай болуы керек?

Жала жабу жауапкершілігін белгілейтін, тұлғаның беделін қорғау мен еркін пікір білдіруі арасында тиісті тепе-теңдікті орнататын заңның анықтамасы мынадай болуы мүмкін: жала жабу жауапкершілігі туралы заң – бұл адамдардың беделіне нұқсан келтіретін жалған мәліметтерді таратудан қорғауға бағытталған заң.

Бұл анықтама төрт элементтен тұрады. Хабарлама жала жапты деп саналу үшін:

- жалған болуы;
- нақты сипаты болуы;
- зиян келтіруі керек;
- мүдделі тұлғаның беделіне зиян келтіреді, бұл хабарламаны өз кезегінде басқа тұлғалар оқып, естіп немесе көруі тиіс дегенді білдіреді.

Қазақстанда жала жабу туралы жағдайлар осы анықтамаға сәйкес болуы тиіс.

Саясаткерлер мен шенеуніктер туралы ақпаратты жариялау неге маңызды?

Пікір еркіндігі демократияның іргетасы болып табылады. Бұқаралық ақпарат құралдары алғыр әрекет етуге қабілетті болуы тиіс: ал нағыз «дені сау» үкімет бұқаралық ақпарат құралдарындағы сынды көтермелейтін болуы керек.

Адам құқықтары жөніндегі халықаралық органдардың құқықтану практикасы және аймақтық және ұлттық соттардың салыстырмалы іс жүргізу заңдары қарапайым азаматтарға қарағанда саясаткерлер мен мемлекеттік қызметкерлер айтылған сынға төзімді болуы керек екенін мойындайды. Бұл қағиданы бірқатар ұлттық соттар да атап өткен. Бұл үш негізгі себепке байланысты болады:

- Біріншіден, демократия қоғамдық қызығушылық тудыратын мәселелерді ашық түрде талқылау мүмкіндігіне сүйенеді. Онсыз демократия шындық емес, формальды болып шығады. Демек, үкіметте қызмет атқаратын, мемлекеттік басқаруға жауапты адамдар әрдайым сынға дайын болуы тиіс. Демократиялық қоғам әртүрлілікті, төзімділікті және кең көзқарасты талап етеді.
- Екіншіден, саясаткерлер мен шенеуніктер қоғамдық функцияларды орындауды өздеріне ала отырып, оларды тексеруге болатындығына өз еріктерімен келіседі. Адам құқықтарының Еуропалық соты мысалы, кез-келген саясаткер «саналы түрде өзінің әр сөзі мен ісін журналистердің де, жалпы жұртшылықтың да мұқият тексеруіне жол ашады, сондықтан олар жеке тұлғаға қарағанда төзімді болуы керек» деп баса айтты. Сынға саясаткерлермен бірге үкіметтегілер де шыдамды болуы керек.
- Үшіншіден, саясаткерлер мен мемлекеттік лауазымды тұлғалар бұқаралық коммуникация құралдарына оңай қол жеткізе алады. Сондықтан кез-келген айыптауларға қарапайым азаматтарға қарағанда тез әрі жылдам жауап береді.

Жала жапқаны үшін мемлекеттік органдарға сотқа жүгінуге рұқсат беру керек пе?

Сөз бостандығының халықаралық стандарттарына сәйкес мемлекеттік заң шығарушы, атқарушы немесе сот билігі, сондай-ақ қоғамдық функцияларды орындайтын басқа органдар жала үшін сотқа жүгінуге құқылы емес. Мұндай талап қоюға жеке тұлға, корпорациялар және басқа заңды тұлғалар ғана құқылы.

Бұл мұндай органдардың жұмыс істеуі ашық пікірталастардың маңыздылығымен және олардың қорғалуға тиісті «беделі» болмауымен түсіндіріледі. Мемлекеттік органдар өздерінің жақсы атына нұқсан келтірудің алдын алуға эмоционалды немесе қаржылық қызығушылық танытпайды. Сонымен қатар, бұл органдардың жала жабу туралы талап-арыз беруі мемлекеттік қаржыны мақсатсыз пайдалану болып саналады. Олар айтылған сынға жауап беру үшін көптеген заңды емес (әлеуметтік) құралдарды пайдалана алады. Мысалы, көпшілік алдында мәлімдеме жасай алады.

Сондықтан мемлекеттік органдарға жала жапқаны үшін айыптаумен байланысты іс әрекеттер жасауға тыйым салған жөн. Тыйым жекелеген жетекшілерге емес, мемлекеттік органдардың беделін қорғауға бағытталған сот талқылауларына келетін мемлекеттік органдардың басшыларына таратылуы тиіс.

Ар-намыс пен қадір-қасиетті қорғау туралы азаматтық талаптарды қарау кезінде қандай қорғау құралдары қол жетімді болуы тиіс?

Журналистерде қоғамдық қызығушылық тудыратын кез-келген тақырыпта ақпарат жариялаудың кең мүмкіндіктері бар. Тіпті бұл жағдайда да, жала жабу туралы заң ақпараттар мен идеялардың еркін ағынын болдырмауы үшін жала жабу іс-әрекетіне қарсы қолданылатын бірқатар қорғаныс шараларын қарастыруы өте маңызды. Бұл шаралар мыналарды қамтиды:

Шындықты мәні бойынша қорғау

Егер ақпарат жағымсыз немесе сөз болып отырған тұлға оны жасыруды қалайтын болса да, журналистерге шынайы болып табылатын хабарламаларды жариялауға рұқсат етілуі тиіс. Егер ақпарат дұрыс болса, жала жабу үшін ешқандай жауапкершілік болмауы керек. Мұндай қорғаудың себебі, жала жабу жауапкершілігі туралы заң жеке тұлғалардың жақсы беделге ие болуына қарамастан, оларды негізсіз шабуылдардан қорғауы

керек. Жеке адамдар олар туралы шынайы, бірақ сәтсіз мақалаларды оқығысы келмейді, бірақ олардың сотқа беруге және залалды өтеуді талап етуге мүмкіндігі болмауы тиіс. Сонымен бірге, жеке өмірі жария болған адам жеке өміріне қол сұғу туралы сотқа жеке шағым жасай алады.

Сонымен қатар, журналист, егер шын фактіні анықтаса, ол қорғалуы тиіс. Абсолюттік ақиқатты дәлелдеу талабы шамадан тыс ауыр болар еді. Көптеген жағдайларда фактілер өзінің табиғаты бойынша күрделі және шатастырылуы мүмкін, жариялау кезінде елеусіз дәлсіздіктер болуы мүмкін. Мақаладағы әр детальді дәлелдеу мүмкін емес. Абсолютті шындық стандарты пікір білдіру бостандығына суық әсер етсе де, шындық стандарты дәл фактілерді негізге алады.

Мақаланың дәлдігін қорғау

Мақаланы қорғаудың басты мақсаты - бұқаралық ақпарат құралдарының өз жұмысын тиімді түрде жүзеге асыруын қамтамасыз ету. Журналист өзінің хабарламаларының дәлдігін қамтамасыз ету үшін тиісті қадамдар жасаған жағдайда (жоғарыда айтылғандай) қоғам үшін маңызды, халықтың білуге құқығы бар мәселелер бойынша хабарлар жариялауға құқығы бар. Бұл тіпті, егер журналист хабарламаның шынайы екенін дәлелдей алмаса да, кейіннен хабар жалған болып табылатыны расталса да қолданылады.

Егер кейіннен журналистке немесе бұқаралық ақпарат құралдарына жала жапты деп талап қойса, олардың мақаланың дәлдігіне, бұл көпшіліктің қамын ойлағаннан адал ниетпен жазылғанына көзін жеткізуге мүмкіндігі болуы тиіс.

Мақаланың дәлдігін қорғауға бұқаралық ақпарат құралдары пайдаланылса ол кез келген адамға қолжетімді болуы керек. Академиялық зерттеушілер немесе азаматтық қоғамның белсенділері әдейі жалған мәліметтерді жариялайтын жағдайлар туындауы мүмкін.

Пікірді қорғау

Халықаралық құқыққа сәйкес, айтылған пікірлерді қорғау ұсынылады: өз пікірін білдіргені үшін жала жабу жауапкершілігін анықтайтын заң бойынша ешкім жауапқа тартылмауы тиіс. Бұл нақты тұжырымдары жоқ айтылған пікірлердің шынайы немесе жалған деп дәлелденбеуіне байланысты.

Бұл тұрғыда кез-келген тұжырым пікір болып табылады:

- жалған деп санауға болатын нақты факт болмаса; немесе
- фактіні анықтау кезінде ақылға қонымды түсіндірілуі мүмкін емес;

Карикатура, сатира немесе әзіл-сықақ туындылар «пікір» деп саналады.

Келісімді қорғау

Келісім кез-келген шетін (деликтных) шағымдардан қорғанудың кең таралған түрі. [деликт (лат. *delictum* – «теріс қылық, құқық бұзушылық») – зиянды өтеуге әкеп соғатын, жеке құқық бойынша жәбірленушілердің пайдасына өндіріп алу].

Егер біреу хабарламаның жариялануына рұқсат берсе, ол адам кейіннен мәлімдеменің шын немесе жалған екендігіне қарамастан сотқа жала жапты деп арыз берсе. Келісімді қорғау мынандай, мысалы, адам өзі туралы жалған ақпаратты газетке ұсынады, кейіннен оны газет жариялаған жағдайда қолданылады.

Басқалардың сөздерін қорғау

Жеке тұлғалар келесі үш шартқа бағынған жағдайда, басқалардың жала жабу туралы мәлімдемесі немесе хабарламалары үшін жауап бермейді.

- мәлімдемелер қоғамдық мәселе бойынша пікірталастың бір бөлігі болса;
- жеке тұлға мәлімдемені мақұлдаудан бас тартса;
- мәлімдемені бастапқыда басқа біреу жасаса.

Абсолютті және білікті артықшылықтар

Құқықтық салдардан қорықпай, еркін сөйлеуге мүмкіндік беретін белгілі бір жағдайларда ақпаратты жариялау ешқашан жала жапты деп жауапкершілікке тартуға себеп болмауы керек.

- Абсолюттік артықшылықтар, мысалы, сот талқылауы барысында жасалған мәлімдемелерге; парламент немесе жергілікті билік органы сияқты халық сайлаған органдар жасаған мәлімдемелерге немесе олардың алдында сөз сөйлеулерге, сондай-ақ осындай мәлімдемелер туралы бейтарап хабарламаларға.
- Мәлімдемелердің басқа түрлерінің де білікті артықшылығы болуы тиіс; яғни егер мәлімдемелердің қасақана араздастыру ниетімен жасалғаны дәлелденбесе, тұлға жауапкершіліктен босатылуы тиіс. Бұл заңды, моральдық немесе әлеуметтік борышты сақтау мақсатында жасалған мәлімдемелерді де қамтуы керек. Мысалы, қылмыс жасады деп күдіктелген адам туралы полицияға хабарлау. Мұндай түрдегі мәлімдемелерге қоғамдық мүдде жеке тұлғаның беделіне келтіретін

залалдан жоғары ма, жоқ па, шешуші фактор болуы керек.

Жала жабу істері бойынша қорғау құралдарын реттейтін ережелер қандай болуы керек?

«Құқықтық қорғау құралы» - бұл залалды өтеу үшін сот тағайындайтын өтемақы түрі. Мұндай тәсілге қаржылық өтемақы төлеу, заңсыз әрекеттерді тоқтату, түзету немесе жауап беру құқығы туралы шешімдер кіреді.

Дәстүрлі түрде жала жабудан қорғаудың ең көп таралған құралы - қаржылық өтемақы немесе жауапкер талапкерге төлеуге тиіс залалды өтеу болып табылады. Алайда, балама қорғау тәсілдері пікір еркіндігіне мейлінше қолайлы және басымдылыққа ие болуы керек; келтірілген зиян үшін материалдық өтемақы тек талапкер өзіне жала жабу үшін тиісті өтемақы алудың басқа құралдарын ала алмаған жағдайда ғана тағайындалуы керек.

Заңда келтірілген зиянның материалдық өтемақысы шын мәнінде қажет болған жағдайда өтемақы мөлшерін анықтау үшін нақты өлшемдер көрсетілуі тиіс. Ол талапкер дәлелдеген нақты шығындарды, сондай-ақ моральдық зиянды өтеу ретінде берілген кез келген өтемақыны ескеруі тиіс. Біреудің беделіне ақшалай түрде есептелмейтін залал үшін берілуі мүмкін өтемақының шегін белгілеу.

Сот ісін жүргізудің баламасы бұқаралық ақпарат құралдарының қызметін реттейтін тәуелсіз реттеуші орган; мұндай тәуелсіз орган сот ісін жүргізу қажеттілігін едәуір азайта алады. Талапкерлер өз шағымдарын осы органға жібере алады. Ал олар істі зерттеп шешеді. Мұндай жүйе қабылданған елдерде бұл соттағы азаматтық сот процестерінен гөрі арзан екендігі және проблемалардың тезірек шешілетіндігін көрсеткен.

Мақала туралы нақты сұрақтар

Журналисті жазбаған хабарламасы үшін жала жапты деп сотқа тартуға бола ма?

Журналист авторы, редакторы немесе баспагері болып табылмайтын хабарлама немесе ақпарат үшін, сондай-ақ ол журналист жазылған ақпарат арқылы жала жабу дерегінің таралуына ықпал еткендігін, мүмкіндік туғызғандығын білмеген жағдайда жауап бермейді.

Журналисті қылмыс жасаған күдікті туралы полицияға хабарлама бергені үшін сотқа бере ала ма?

Заңды, моральдық немесе әлеуметтік мүддені жүзеге асыру мақсатында жасалған мәлімдемелер, егер олар қасақана ниетпен жасалғаны дәлелденбесе, жала жабу дәрежесінен шығарылуы тиіс. Мұндай жағдайда журналист жала жабу туралы істерді қарау кезінде «білікті артықшылықтарды» пайдалана алады.

Жала жабу айыптауы бойынша іс қозғатуға талапкерлерге қанша уақыт беріледі?

Журналисті (немесе кез келген басқа адамды) жала жапқаны үшін сотқа берген адам мақала жарияланған күнінен бастап бір жылдан кешіктірмей сотқа жүгінуі керек. Соттар жала жабу туралы іске қатысты айыпталушыларды қорғануға дайындалу үшін тиісті мүмкіндіктерінен айырмайтындай, сот процестерінің уақытында жүргізілуін қамтамасыз етуі керек.

Жала жабу туралы істе жеңіліп қалған журналистен келтірілген шығындарды өтеуді талап етіледі ма?

Пікір еркіндігі тұрғысынан жала жабуды қылмыстық құқық бұзушылық ретінде жою басымдық болып қала береді. Алайда, азаматтық істерде ар-намыс пен қадір-қасиетті қорғау үшін келтірілген залал үшін шамадан тыс мөлшерде айыппұл төлеу журналистердің пікір еркіндігі мен еркін ақпарат ағынын жүзеге асыруына кедергі келтіруі мүмкін.

Зиянның орнын толтыру мөлшері ешқашан келтірілген залалға сәйкес келмеуі керек. Жалған жала мәлімдемелер нәтижесінде келтірілген нақты қаржылық шығындар немесе келтірілген материалдық залал, егер ол нақты анықталған болса ғана өтелуі керек.

Материалдық емес (беделге) зиян келтіргені үшін келтірілген залал деңгейі (яғни материалдық тұрғыдан есептелуге келмейтін залал) тек ерекше жағдайларда ғана берілуі керек және өтеу сомасының белгіленген шегі болуы тиіс.

Беделге нұқсан келтіргені үшін өтемақы шегінен шығатын шығындардың орнын толтыру тек ерекше жағдайларда ғана жүзеге асырылуы тиіс. Егер сотқа берген тұлға журналист арыздың жалған екенін түсініп және осы тұлғаға зиян келтірудің нақты ниетімен әрекет еткенін дәлелдесе ғана қолданылуы тиіс.

Бұдан басқа адвокаттардың қызметтеріне ақы төлеу деңгейін шектеу үшін шығындарды шектеу керек. Сот сонымен қатар, сот шығындарын жабу туралы шешімнің сөз бостандығына әсер етуі мүмкін факторларына назар аударуы керек.

Тәуелсіз өзін-өзі реттеу органының рөлі қандай?

Цензурадан және бұқаралық ақпарат құралдарының қызметіне негізсіз саяси араласудан қорғау үшін медиа-қоғамдастық өз еркімен бұқаралық ақпарат құралдарының жауапкершілігін арттыруға, БАҚ-тың есеп беруіне жәрдемдесуге бағытталған органдар құрған жөн.

Жалпысекторлық өзін-өзі басқару органдары:

- мемлекеттік, коммерциялық және айырықша мүдделерден тәуелсіз;
- толық консультативтік және инклюзивті процестің бөлігі ретінде құрылған;
- мүшелерді таңдау және шешім қабылдау кезінде демократиялы және ашық болуы.

Өзін-өзі реттейтін ерікті органдар журналистердің кәсіби емес іс-әрекеттерінен зардап шеккен деп санайтын тұлғалардан келіп түскен шағымдарды да қарауы тиіс.

Бұл органдар шағым жасалған журналистке немесе БАҚ-на түзетілген немесе басқа хабарлама жариялауды ұсынуға қабілетті болуы керек. Осындай өзін-өзі реттеудің тиімді жүйесі болған кезде, жала жабу жауапкершілігі туралы заң оны мойындауы керек, бұл соттардан тиісті қорғау шараларын бағалау кезінде жағдайды қанағаттанарлық түрде шешу үшін қабылданған кез-келген қадамдарды ескеруді талап етеді.

Журналистер өз хабарламаларының дәлдігін қамтамасыз ету үшін қандай қадамдар жасауы керек?

Өзін-өзі реттеудің ерікті органдары (жоғарыда айтылған) мінез-құлық/этика кодексін қабылдауға және стандарттар белгілеуге тиіс, содан кейін кәсіп өкілдері оны ұстануға ұмтылу керек. Мұндай кодекс ұлттық заңнама шеңберінде әзірленбеуге тиіс, бірақ журналистер мен медиа-ұйымдардың айрықша құзіреті болуы керек.

Кодекс хабарламалардың дәлдік стандарттарын қамтуы мүмкін. Әдетте мұндай кодекс журналистер үшін келесі ұсыныстарды қамтиды:

- дереккөздерді мұқият тексеріп, мүмкін болса, тәуелсіз көздер арқылы растау;
 - редакциялау кезінде сақ болу және дайындалған нұсқада маңызды мәтіннің жойылмағанына және жаңылыстыратын ақпараттың жоқтығына көз жеткізу;
 - Фотосуреттердің жазулары мен тақырыптарына мұқият қарау, кейде жала деп саналуы мүмкін (бірақ мұнда салыстырмалы түрде еркін әрекет ету мүмкіндігі бар, өйткені бұл мақалада түсіндіріледі деп болжанады);
 - Аудиторияның қызығушылығын арттыру үшін пайдаланылатын жаңалықтар анонстары немесе олардың үзінділері жаңылыстырмайтынына және беделін түсірмейтініне көз жеткізу;
 - Жариялар алдында, егер мүмкін болса, сөз болып отырған адамдарға материалды алдын ала көрсету, олардың пікір білдіруіне мүмкіндік туғызу;
 - Басқалардың дайындаған хаттары мен мәлімдемелерін тексеру. Кез-келген нақты мәліметтерді екі рет тексеріп, жаңалықтарды дайындау барысында мұқият болу. Мүмкіндігінше, материалдың авторынан немесе осы мәлімдемеге қатысты тұлғадан түсініктеме сұрау, өйткені бұл жағдайды жариялауға негіз болғанын көрсетеді;
- Сот істерін қарау кезінде заң процедурасын түсінетініңізге, атап айтқанда, айыптаулар, куәгер не айтты, шешім мен үкімнің дәл жазылғанына көз жеткізу.

DEFENDING FREEDOM OF EXPRESSION AND INFORMATION

ARTICLE 19 Free Word Centre 60 Farringdon Road London EC1R 3GA
T +44 20 7324 2500 F +44 20 7490 0566
E info@article19.org W www.article19.org Tw [@article19org](https://twitter.com/article19org) facebook.com/article19org